

Қ.Ө. Сақ
*З.Ж. Койгельдиева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
*Байланыс үшін автор: zauuuuuu@mail.ru

Экологиялық мәдениет ұлттық сананы қалыптастырушы факторы ретінде

Аңдатпа. Адам баласының тіршілікте өмір сүруі үшін жасаған әрекеті қоршаған ортамен тікелей байланысты болды. Мақала әлемді алаңдатып отырған қоршаған орта туралы мәселені қозғайды. Экологияның адам тағдырына әсері және оның баспасөз бетінде жариялануы туралы қысқаша шолу жасалады. Басылым бетінде көтерілген ортақ экология мәселелері топтастырыла жүйеленіп, өзара қазіргі мерзімді баспасөзбен салыстырыла сараланады.

Соның нәтижесінде баспасөз материалдарының қоршаған ортаны жақсартудағы ықпалы қарастырылады. XX ғасырдың басындағы мерзімді баспасөз бен қазіргі баспасөздің қозғалған ортақ экология мәселесі және ол тақырыптың әлі де маңызын жоймағандығы туралы жан-жақты зерттеу жасалды.

Кілт сөздер: Баспасөз, Алаш, экология, өркениет, мәдениет, ұлт, ұлттық сана.

DOI: 10.32523/2616-7174-2022-139-2-62-70

Кіріспе

Ұсынылып отырған мақалада қазіргі әлемді алаңдатып отырған экология мәселесі қозғалады. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында «Қоршаған ортаны қорғау және экологиялық даму – еліміз үшін алдыңғы кезекте тұрған мәселе. Бүкіл өркениетті әлем жұртшылығы осы мәселемен айналысуда. Бізге де мұндай жаппай үрдістен шет қалуға болмайды. Бірқатар қордаланған проблемаларды шешуге жол ашатын жаңа Экологиялық кодекстің жобасы әзірленді» [1] - деп экологиялық мәселелерді шешудің маңыздылығына баса назар аударды.

Бұл жерде Елбасының қоршаған ортаны қорғау тақырыбының қозғап отыруы қазіргі қоғамдағы болып жатқан жағымсыз жағдайдың алдын алу бағытында жасалған қадам. Қа-

зақ халқы әр қашан табиғатпен үйлесімді өмір сүрген. Қазақ халқы өз жерінде малын бағып малдың ыңғайына қарап, қоныс аударып, өз жағдайын жасаған. Осындай үйлесімнің арқасында «қаны таза» иммунитеті жоғары ұлтқа айналдық. Соңғы кездегі әлемді дүр сілкіндірген пандемияның таралу жағдайы да ұлт иммунитетінің төмендеуіне жол ашты. Өйткені біз әрқашан экологияны соңғы жоспарға қойдық. Сонымен қатар, атмосферадағы зиянды қалдықтар өкпеге түсіп, оларды әлсіретіп, иммунитетті төмендетіп отыр.

Мақалада баспасөз бетінде жарияланған экология тақырыбы өзара талданып, салыстырылады. Қоршаған ортаны қорғау тақырыбы кеше немесе бүгін пайда болған тақырып емес бұрыннан қозғалып келе жатқан мәселе. Экология тақырыбын әлеуметтік ортада ғана емес XX ғасырда пайда болған мерзімді баспасөз «Ақ жол» газетінде жарияланған

мақала арқылы зерделедік. Сонымен қатар бүгінгі қордаланған экологиялық мәселелерді қамтыған жарияланымдар жинақталып, экологиялық зардаптардың туындау себебі айқындалды.

Мерзімді баспасөз материалдарының экологиялық жағдайды жақсартудағы ықпалы бағамдалады, қоғамдық көзқарасты қалыптастырудағы, экологиялық тәрбие мен мәдениетті игерудегі орыны ашып көрсетіледі.

Осындай жаңа деңгейдегі ізденістердің қатарынан орын алып отырған экология тақырыбы ауқымы кең, әрі күрделі құрылым ретінде қарастырылды. Сондай-ақ мерзімді баспасөз бетіндегі жарияланымдардың жекелеген ерекшеліктерін тануда публицистикалық дискурс қолданысы зерттеу нысанына алынды.

Бұқаралық ақпарат құралы, оның ішіндегі баспасөз бетіндегі публицистикаға теориялық әрі тәжірибелік негізде қарастырылуы мен қажеттілігіне назар аударылды.

Тұңғыш Президент Н.Ә. Назарбаевтың 2030 жылға дейінгі стратегиялық даму бағдарламасында «Біз экологиялыққа баса назар аудара отырып, ұлттық бәсекеге қабілетті брендтер құруға тиіспіз. Нәтижесінде мен агроөнеркәсіптік кешеннің алдына – экологиялық таза өндіріс саласындағы жаһандық ойыншы болу міндетін қоямын» [2], - деп атап айтқаны бар. Демек, экологияға назар аударып, қоршаған ортаны ластауға, экологиялық қалыпты жағдайды бүлдірмеуге көңіл бөлеміз және ұлттық сананы жаңғыртамыз.

Қоршаған ортаға көңіл бөлу арқылы ұлттың басты міндеті табиғатпен үндесе өмір сүруі қағиданың алғашқысы болды. Бұл сөздің ауқымды мағынасы қоршаған ортаны кесепат жағдайлардан, кейбір көлденең оқиғалардан сақтауға, табиғатпен арадағы тепе-теңдікті қалпына келтіруге бағытталған маңызды мемлекеттік және әлеуметтік шара.

Экология - бүкіл адамзат баласының шалыс басқан әрбір іс-әрекетіне келешекте шек қоятын, оның тыныс-тіршілігіне тікелей атсалысатын ғылымның жаңа саласы. Экология терминін ғылымға енгізген адам Эрнст Гекель болып саналады (1866 ж) [3].

Адам баласы өз ақыл-ойымен дүниеге әкелген техникалық, технологиялық өзгерістің негізінде талай апаттың келгені және оның адам баласына тигізген кері әсерін соңғы жылдары бәріміз де байқап келеміз. Әлемдегі экологиялық жағдайдың төмендеп кету мәселесі туралы ғалымдар дабыл қағуда. Экология – табиғатты қорғау және табиғатқа зиян келтірмейтін ұлттық салт-дәстүрді сақтау [4].

Экология ғылымы жедел дамып, көптеген жаңа салалары пайда болды. XIX ғасырдың аяғы, XX ғасырдың басында ғалымдар негізінен жекелеген факторлардың, әсіресе климаттық факторлардың, организмдердің таралуы мен осы өзгерістің ұлттың өсу динамикасына әсерін зерттеді.

Қай кезеңде болмасын қоршаған ортаны қорғау проблемасы әр кезеңде де өткір қойылып отырды. Тірі табиғатты күйзелтпеу, оны асқындырмау, су көзін ластамау, жер байлығын орнымен пайдалану көшпелі өркениеттің тұрмысы мен тіршілігінің жоғары деңгейде қалыптасуына әсер етті.

Мәселенің талқылануы

Түркі жұрты табиғатпен тікелей қарым-қатынаста өмір сүргендіктен, табиғатқа деген қамқорлыққа үлкен жауапкершілікпен қараса, ұлы ақын Абай табиғаттың ерекше құбылыстарын өз туындыларын арқау ете отырып, ұлттық экологиялық мәдениеттің негізін қалады. Мысалы:

Жетілтіп жаз жайлауға қона алмай жүр,
Күз күзеу де жанжалсыз бола алмай жүр.
Қыс қыстауың-қып-қызыл ол бір пәле,
Оралып ешбір шаруа оңалмай жүр [5,9].

Қазақ халқы мал шаруашылығымен айналыса жүріп, жазда-жайлауын, қыста-қыстауын дайындаған. Табиғаттың баурайында жүріп, табиғатпен үндесе тірлік жасаған. Қазақтың экологиялық білімі және мәдениеті сол кезеңде қалыптасқан. Аң аулауды қазақ халқы аса жоғары бағалаған. Ататын аңын таңдайтын болған. «Қасқырды атпау, киікті атпау» киесі ұрады деген діни ұғыммен астасып келіп отырған.

Экологиялық білімнің бастауы обал, адал, арам, сауап деген сөздермен беріліп отыр-

ды. Яғни табиғатқа қамқорлықпен қарау, әр заттың өз бағасы, құны бар екенін біліп, баға беріп отырған. Міне, осы ұғымдар қазақ халқын қасиетті болуға әкелді.

Ал ұлттық білімнің негізін салушылар А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов және тағы басқалар қоршаған ортаны аялау, салауатты өмір сүру салтын құрудың ғылыми алғы шарттарын жасады. Алғышарттарын жасап қана қоймай, мерзімді баспасөзде жариялап отырған.

Ұлттың саналы қоғам, жаңа мемлекет дәрежесіне көтерілу үшін мәдениет, әдебиет, оқу ісінің өркендеуіне жол ашатын - баспасөздің дамуы керек дегенді алаш зиялылары айтты.

XX ғасырдың басында ұлттық мерзімді баспасөз дамыды. Мерзімді баспасөзге қазақ қоғамының нағыз жанашырлары сол кезеңде болып жатқан өзекті оқиғаны жариялап отырды. Ұлт зиялылары ұлт болашағына алыстан қарап, сенім білдірді.

Жазылған мақалаларынан ұлтқа деген жанашырлық, отансүйгіштік, ұлт мүддесін жоғары қойғандығын көреміз. Алаш қайраткерлерінің көмегімен дүниеге келген «Ақ жол» басылымы ұлт мүддесін қозғаған мақалаларды жариялап отырған. Сөзімізге дәлел болуы үшін, мысал келтірейік: «Ақ жол» №20 Жексенбі, 30 январь, 1921 жылғы санында «Қазақ-қырғыз сиезі жер мәселесі туралы Асфендияров баяндамасы бойынша сиезде қабыл алынған қарарлар» бұл мақала жанры жағынан үндеу мақалаға жатады. Жер мәселесін көтеріп, шешу жолдарын қарастырған. Үзіндісін алайық «Еңбек мөлшерінен артық иемденіп отырған, келген қара шекпенділердегі һәм қазақ-орыстардағы жерлерді алып, қазақ-қырғыз кедейлеріне еңбек мөлшерімен үлестірту керек. Келген қара шекпенділер һәм қазақ-орыстар зорлықпен орнап, пайдаланып отырған жерлер қазақ-қырғыздың өзіне қайтарылсын! Сумен пайдалану жөні реттелсін! Қазақ-қырғызбен келгендер сумен «әділ» тең пайдалансын! Шөлейт жерлер суарылсын! Жаңадан арықтар қазылсын! Бұрынғы мемлекет һәм қазына жерлер қазіргі Кеңесшіл мемлекет мүлкі санап, бұл жерлерге қазақ-қырғыздар орналастырылсын!»

Бұл жерде қара шекпендіден жерді алып, қазақ-қырғызға беру, суды орнымен игеру, жерді игеру, экологиялық апат шөлейт жерлерді суғару мәселесі көтерілген.

Ұлттың басты байлығы – жер болса, сол жерді қазақ-қырғызға беру мәселесін «Ақ жол» газеті жиі көтерген. Жерді игеру арқылы ұлттық мүдде мәселесі оңынан шешілетіндігін атап көрсетеді. Сонымен қатар бұл басылымда сол кезеңнің ұлттық экологиялық мәдениетін көтеретін тақырыптар да жарияланып отырған. Экологиялық қауіпті ескертіп, оны үнемі назарда ұстау керектігі айтылады. Ұлттық психологияның ерекшелігі сол өз ортасында болып отырған жағымсыз жағдайды әлеуметтің назарын аулау үшін ортаға тастаған. Мысалы, «Ақ жол» №20 Жексенбі, 30 январь, 1921 жыл «Сексеуіл қоры құриды» атты проблемалық очерк жарияланды.

Проблемалық очерк деу себебіміз әлеуметтік маңызы бар мәселелер қарастырылады. Сөзіміздің дәлелі ретінде мысал келтірейік. Очерк былай басталады: «Темір жол үстіндегі сексеуіл қоры, 3 жылдың ішінде 10 рет, 1 миллион пұт келген. Бұл қалыпта болғанда, 1922-ші жылға қарсы үй салуға жарайтын ағаш қалмас керек. Ағаштың қоры түгел тұқымы құрып, өзендерді құм басып қалуға мүмкін» [6.16]. Бұл жерде автор сексеуіл қорының біту қаупі бар проблемасын көтеріп отыр. Темір жолдың бойындағы сексеуіл қорының азаюы, ағаштың өспей қалуы мүмкіндігімен қатар, «өзендерді құм басу» бағытын болжап отыр. Сексеуіл – діңі мен бұтақтары бұраң-бұраң боп келетін, құмды жерлерде өсетін, шөлге төзімді, морт сынатын жапырақсыз қатты ағаш тұқымдас өсімдік [7]. Сол кезеңдегі 100 жыл бұрынғы айтылған жағдай қазіргі таңда маңызы арта түспесе кеміген жоқ.

Шымкент қаласының бұқаралық ақпарат құралы «Отырар» сайтында Ақмарал Айтбаеваның «1 сексеуіл 4 тонна құмды ұстайды» сюжетінде БҰҰ даму бағдарламасының биолог-ауантүрлілік жөніндегі жобалар менеджері Талғат Кертешев: «Ағашты кесеміз, малды шектен тыс көп жаямыз сол жерде, ол жер тозаңданады да, құм көше бастайды. Құмдар

көшеді да ол ауылды басады. Экологиялық жаман жағдайға әкеп соқтырады. Сол себепті мына 1 сексеуіл ғалымдардың зерттеуінше 5-6 жастағы сексеуіл шамамен 4 тонна құмды ұстап тұра алады. Сексеуілді қорғау мәселесі қазіргі таңда өте маңызды» [8], - деп жауап берді.

Қазақстан жері – сексеуіл өсу аймағы бойынша әлемде бірінші орын алады екен. Аумағы шамамен 6,7 млн гектарда сексеуіл өседі. Бұл республика эко жүйесін сақтайды. Сексеуіл ормандарын жоғалту қайтымсыз салдарға алып келеді. Ең басты қауіп – жердің құнарсызданып, шөлейттенуі. Ал арт-объект сексеуілді заңсыз кесуден қорғап қана қоймай, оны сақтаудың маңыздылығынан хабардар етеді.

«Қазақ әдебиеті» 2021 жылғы №36 санында Нұрсерік Тілеуқабыл «Ұлттық код немесе діл дағдарысы» атты мақаласынан үзінді «Көшпенділер үшін уақыт бен кеңістік ұғымы ерекше мәнге ие. Мұндай ойлау негізіне табиғаттың циклды дамуы, адам мен табиғат арасындағы байланысты тұтас деп қарауы жатты. Өйткені, адам белгілі бір уақытта белгілі бір кеңістікте өмір сүреді. Қазақ халқы да көшпенді өмір сүргендіктен табиғаттың ішік сырына үңіліп, уақыт пен кеңістікті сезіну мен түйсіну жағынан алға шықты деп сеніммен айта аламыз. Қазақ халқында өзіндік жыл санау күнтізбесі болатынын естіген шығарсыз?! 28 күннен тұратын «тоғыс» деп аталатын айлары бар. Әр айдың ерекшелігіне сай өз атауы болады. Ал 13 ай бір жыл болып есептеледі. Бұл күнтізбені жетік білген адам алдағы ауа райын анық болжап, тап басып айта алатын болған» [9], - міне осы жерден қазақ халқының көшпенді бола жүріп, табиғатпен жақын болғандығын көре аламыз.

Күнтізбені жақсы білген адамның ауа райын да болжай алатындығын дәп басып айтқан. Бұл деген сөз адамдардың қоршаған ортаны, табиғатты қабылдаудағы өзіндік ұстанымы бар екенін білдіреді. Тіпті күнтізбеге «Халықаралық орман күні» деген атаулы күнді 2012 жылы енгізіп, бекітті. 2013 жылдан бастап жыл сайын 21 наурызда тойланады. Қазіргі кезеңде тұқымы құрып бара жатқан сексеуілдің туған күнін де атап қойды. Қазақстан бойынша 21-наурызды «Сексеуіл күні» деп белгі-

леген, себебі күн мен түннің теңелген мезгілі наурыз айы сексеуіл тұқымын егуге ыңғайлы мезгіл [10].

Атақты қазақ ақыны Сырбай Мәуленовтің «Сексеуіл» атты ғажап жырына арқау болған;
«Тілсіз жауға жаланған,
төтеп беріп кеште бұл.
Жолды сақтап бораннан,
қалды қалың сексеуіл
Еккен оны түркімен,
Қоймаған соң құм қаптап,
Жолды апат-бүліктен.

Сексеуілдер тұр сақтап», - деген сексеуіл қазіргі таңда «Қызыл кітапқа» аты енгізілді [11]. Сексеуіл о бастан құм суырған даладағы жолдың сорабын сақтауға қызмет етіп келе жатқан қайсар өсімдік. Келесі бір экология тақырыбын қозғайтын саны «Ақ жол» №21 Сәрсенбі, 2 февраль, 1921жыл. Мақала аты «Тазарту керек» былай басталады: «Саламаттығы дұрыс емес қаланың ластығын еске алып, қала исполкомы Ташкентті тазалауға қаулы қылды. Бұл қаулыны орындауға қала халқы, өздері атқаруға үй комитеті жауапты. Ташкент дұрыс тазартылмағанда, жазға қарсы жұқпалы аурулар көбеюі мүмкін»[12.32]. «Экология» туралы ұғым сол кезеңде болмаса да табиғатты ауаны, қаланы таза ұстау қағида-сы байқаймыз сол кезде қаланған секілді. Қаланың тазалығын сақтау проблемасы көтерілгендіктен проблемалық очеркке жатқыздық.

Ал енді қазіргі таңдағы мерзімді баспасөзге тоқталайық. «Eqemen Qazakstan» жалпыұлттық республикалық басылымының 2020 жылғы №249 санына Гүләйім Дәуітбайдың «Ақтауда ауа неден бүлінді?» мақаласы жарияланды. Мәселе Ақтауда ауадан жағымсыз иістің шығуынан басталады. Проблемалық мақала мерзімді басылымда ауқымды тақырыпты көтереді. Нәтижесінде экологтардың араласуымен зерттеу жасалынады. Зерттеу нәтижесі Ақтауда азот диоксидінің шекті рұқсат етілген концентрациясы 1,5 есе болса, метан 1,8 есе артқанын білген. Ауаны ластаушылар жергілікті кәсіпорындар екені анықталды. Экология кодексінің 117, 118-баптарын басшылыққа ала отырып, облыстық экология департаменті жоспардан тексеру жұмысын жүргізді. Қала тұрғындарының ауаның ла-

стану мәселесі басылым бетіне жарияланып және жауабы берілді [13].

Тазалық сақталмаған жағдайда, жұқпалы аурудың көбею мүмкіндігін алға тартады. Табиғатпен сырлас болу, қайырымдылық пен зұлымдықты ажырата отырып, адамға пайдалысын ойлау, ұлт саулығын ойлаудағы басты міндет болды. Табиғат құбылыстарының алуан түрлілігіне қарамастан, олардың бәрі адаммен өзара байланыста, қарым-қатынаста, яғни біртұтас бірлікте болды. Соңғы жылдары қоғам мен өндіргіш күштердің дамуына байланысты адам мен табиғат арасында алшақтық пайда бола бастады. Бүгінгі қоғамда адам араласуынан болған экологиялық жағдайдан шығу жолы қарастырылған.

«Ақ жол» №22 Жұма, 4 февраль, 1921жыл. «Қазақстанда. Қостанай үйезі. Қостанай үйезінің шаруасы күйзеліп, құрғақшылық болып, егін шөп кем шықты. Оның үстіне қыс қатты болып, мал қолға қарап жұтына бастады. Бұл ретке қарағанда, қар, жер басатын мал аз қалса керек. Шаруа кедейлігіне қарамастан, халық азық-түлік салығын беріп жатыр» [14.51]. Бұл мақаланы да проблемалық очерк қатарына қостық. Очерк Қостанай үйезінде болып жатқан жағдайдан хабар береді. Елде қыстың қатты болып, шөптің аз болғандығы, малдың қырылуы басты мәселе болғанына қарамастан, халықтың салықтан жалтармай беріп жатуы сол кездің үлкен ерлігі еді. Бұл ақпарат мерзімді баспасөзде ХХ ғасырдың 1921 жылы жарияланған.

Арада 100 жыл өтті. Келесі жағдай ХХІ ғасырдың 21 жылы шыққан мерзімді баспасөзге тоқталайық. 2021 жыл 13 маусымдағы «Егемен Қазақстан» газетінде Абай Отардың «Қуаңшылық әлемді алаңдатуда» деген мақаласы шықты. Мақалада «Әлемнің түкпір-түкпірінде құрғақшылық белең алып, көптеген су қойма тартылып, ауыл шаруашылығына орасан зиян келіп отыр. Мұның басты себебі – климаттың өзгеруі. Ғалымдардың пайымдауынша, жаһандық жылыну осы қарқынмен жалғаса берсе, ғасыр соңында тамақ тапшылығы туындауы мүмкін. McKinsey-дің деректеріне сүйенсек, 2030 жылы әлемдегі өзен бассейндерінің көлемі 10 пайызға, 2050 жылы 25 пай-

ызға тартылуы ықтимал. БҰҰ есептеуі бойынша әлем халқының төрттен бірі 2050 жылға қарай су тапшылығын сезінуі мүмкін. Ал Әлемдік банк «тіршілік нәрінің» тапшылығы 2050 жылға қарай әлем экономикасының ішкі жалпы өнім өсімін 6 пайызға азайтады деп болжайды», - деген болжам айтылады.

Автор климаттың өзгеру барысындағы табиғаттың зардап шегіп отырғандығы айта келе ойын ары қарай жалғастырады: «Су мәселесі Орталық Азияны да айналып өтпейді. Өйткені аймақтағы ірі өзендердің барлығы трансшекаралық болып есептеледі. Ондаған жылдан бері сол трансшекаралық су ресурстарын бірлесіп пайдалану жайы Орталық Азия елдері үшін күрделі проблеманың біріне айналды. Әсіресе Сырдария мен Әмудария өзендерін бірлесе пайдалану өте өзекті. Сырдария өз бастауын Қырғызстаннан, Әмудария Тәжікстаннан алады. Сондықтан Орталық Азиядағы өзге мемлекеттер қырғыз бен тәжік ағайындардың «жомарттығына» тәуелді. Дәлірек айтқанда, су ағынын реттеу тетігі солардың қолында.

Қазақстан мен Қытай арасында шекараны кесіп өтетін үлкенді-кішілі 25 өзен бар. 2001 жылы қос тараптың үкіметтері трансшекаралық өзендерді пайдалану туралы келісім жасасқан. Бірақ Ертіс пен Іленің тағдыры толық шешілген жоқ. Екі өзеннің тағдыры Қазақстан үшін аса маңызды. Себебі, Ертіс пен Іленің суының 70 пайызы Қытай аумағынан бастау алады. Оған қоса, Бейжің билігі өз аумағында өзен суын қолдану көлемін арттырып келеді.

Қорыта айтқанда, климат өзгеруі салдарынан әлемдегі су көздері құнды байлыққа айналатын түрі бар. Өзендердің тартылуы мұхиттың арғы бетін де, бергі бетін де әбігерге түсіретіні анық», – деп сөзін қорытады [15]. Жанры жағынан проблемалық очеркке жатқыздық. Себебі, қоғамдағы судың маңызы, климаттың қатты жылынуы, қуаңшылыққа әкелу бағытын болжап, сол нәрсені болдырмау жағын қарастырады.

«Су-табиғи байлығымыз», - деп атам қазақ суды ерекше бағалаған. Судың адам өміріндегі маңызына ерекше мән берген. Су тақырыбын қозғаған «Ақ жол» № 32 Жұма, 4 наурыз, 1928

жылғы саны. Мақалаға көз жүгіртсек тақырыбы «Су керек». Су туралы мақала былай басталады «Осы жазға салым бізге қайткенде де, 2 миллион десятина суғарылуға тиіс жер су һәм 4 миллион шөл жер суару керек. Республикада суаруға тиіс жердің барлық саны 4 миллион 25 мың 825 десятина. 1915 жылда суарылған жердің саны - 2 миллион 42 мың 531 десятина еді. 1920 жылда суарылған жердің саны, 1 миллион 614 мың 914 десятинаға шейін кеміген. Бұл цифрларға қарағанда, барлық ынтаны жер суаруға керек екендігі шығады» [16.231]. Бұл мақаланы сараптай отырып, очеркке жатқыздық, оның ішінде үлкен келеді мәселені көтеріп отырғандықтан, проблемалық очеркке қостық. Автор республикадағы суғарылған жердің көлемін санмен нақтылап айтады және жыл өткен сайын суғарылатын жер көлемінің азайып келе жатқандығын ескертеді. Су - болашақтың ең қымбат тауары ретінде және бар ынтаны жер суғаруға аудару керектігін нақтылайды.

Экология тақырыбын қозғаған мақалалар «Ақ жол» басылымында жеткілікті, біз соның ішінде аса құнды, қазір де маңызын жоймағандарын іріктеп алдық. Тағы бір мақала «Ақ жол» № 302 бейсенбі, 10 май, 1923 жылғы санында «Су мекемелерінің ескеретін ісі» атты мақала жарияланды. Мақала былай басталады «Түркістан үйезі, Созақ ауданы, Көкшеқұм болысы 3-ші ауылына қарасты Күмісті дейтін өзенде саңғыл руынан 150-дей үй болатын» дей келе «Халықтың кәсібі диханшылық еді, ілгері шаруашылық жоқ, диханшылық істеуге су жоқ есебінде. Сондықтан, өткен жылғы азық салығы да ауыр түсіп, осы көктемде көп кедейлері тұқым тауып сала алмай отыр», - деп аяқталады [17.21]. Судың жоқтығынан қарапайым халықтың жағдайының төмендеп кеткенін баяндап отыр.

Болып жатқан жағдай сол кезеңдегі жарияланған мақаланың көтерген экология тақырыбы әлі де маңызын жоймағандығын байқаймыз. Су – бүкіл Қазақстанның дамуы үшін табиғи шектеу белгілейтін ресурс болып саналады. Адамның тіршілік көзіне айналған судың қазіргі таңда сұранысы аса жоғары болып тұр. Қоршаған ортаны қорғау тақырыбы

бүкіл адамзатты алаңдатып, оны шешу жолдарын әлемдік деңгейдегі концепция ретінде аяқтау керек.

Қорытынды

Жалпы бүгінгі қоғамда адам баласы өзі ойлап тапқан техникалық дүниенің өзімізге қарсы қызмет жасап жатқаны бәрімізге аян. Сол технологияның әкелген зардаптары ауаға, өсімдікке, топыраққа, қазба байлықтарына да зиянын тигізуде. Зерттеуші ғалымдар бұл зардаптың астарын адам баласының табиғатқа салғырт қарауынан деген тұжырымға келді. Экологиялық мәселенің сонау ықылым заманнан келе жатқан тақырып екенін біз мақаланың жазылу барысында атап кеттік.

Сонымен экологиялық тақырыпты көтерген қазақ газеттері беттеріндегі материалдарға салыстырмалы түрде сараптама жасай отырып, түйген ойымыз журналистика саласында экологиялық бағытта жұмыс жасайтын мамандардың санын көбейту.

Экологиялық білімді қалыптастыру – әр азаматтың парызы. Азамат туған жеріне, қоршаған ортасына деген қамқорлығын аямау керек.

Ата-бабамыздан қалған ұлан байтақ жерді сақтау аялау бәріміздің азаматтық парызымыз. Өмір сүріп жатқан айналамыздың, ауамыздың, суымыздың таза болуы өзімізге керек. Бұқаралық ақпарат құралдарында экология тақырыптарын қозғай отырып, азаматтарды туған жеріне құрметпен қарауға, жер ресурстарын, су, орман және жайылым жерлерін тұрақты пайдалануға бағыттаймыз.

Біз экологиялық білімді қоршаған ортадан алдық. Дала тіршілігінің тамыры болып табылатын экология туралы мәселе қозғауды бұқаралық ақпарат құралы үздіксіз жариялап келеді. Нәтижесін де көріп келеміз.

Ұлы даланың халқы табиғи ортамен тығыз байланыста, табиғаты мен ауа-райы әртүрлі жерде жүріп, салт-дәстүрімізді сақтай отырып, өзіміздің ұлттық рухымызды жоғары ұстаған халықпыз.

Қазақстанның бұқаралық ақпарат құралы оның ішінде мерзімді баспасөздерінде ұлттың

дамуына оң ықпал жасап отырған экология тақырыбы туралы жариялануына зерттеу жасап зерделедік.

XX ғасырдың басында жарық көрген басылым «Ақ жол» газетіндегі экологиялық тақырыпта жарияланған мақалалардың басымы көпшілігі жер, су көздеріне, ауа райына, тұқымы жоғалып бара жатқан өсімдіктерге арналған.

Қазақ халқының экологиялық мәдени танымын, тәрбиесінің негізін ұлттық болмыс, ұлттық дүниетаным және ұлттық дәстүр құрайды. Олай болса, әлеуметтік мемлекеттік құрылым идеологиялық ағымдар, халықтың мәдени дәстүрі мен салтын сақтай отырып, экологиялық мәдениетті және ұлттық сананы бұқаралық ақпарат құралы арқылы қалыптастырайық.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек
2. Н.Ә. Назарбаевтың 2030 жылға дейінгі стратегиялық даму бағдарламасы
3. Тасжарғанова Г. (Қазақстан, Қызылорда) Экологиялық білім мен тәрбие берудің теориялық-педагогикалық негіздері.//Конференция. Наукові конференції conferences.neasmo.org.ua //
4. Уикипедия (ашық энциклопедия) 17.09.2021. уақыты 8.07
5. Каримова Б.Ж. Ақпараттық кеңістіктегі экологиялық мәдениет қалыптастыру жолдары: шетелдік тәжірибе және ұлттық үлгі. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация 2019
6. Абай «Сен де бір кірпіш дүниеге» Алматы «Атамұра» 2020 9-бет
7. Ақ жол (газеті) Көптомдық. 2 том./ Құрастырған Х.Есенқарақызы. –Нұр-Сұлтан: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2020. 16-бет
8. Уикипедия (ашық энциклопедия) 18.09.2021 уақыты 13.05
9. Айтбаева А. «1 сексеуіл 4 тонна құмды ұстайды» Отураг сайты 03.06.2021. кірген уақыты 22.09.2021. уақыты 8.47
10. Тілеуқабыл Н.«Қазақ әдебиеті» газеті 2021 жылғы №36 саны «Ұлттық код немесе діл дағдарысы»
11. inform.kz <https://www.inform.kz/kz/21-nauryz-kazakparat-kuntizbesi-atauly-kunder-okigalar-esimder>
12. «www.bilim-all.kz_Білім алл» - ақпараттық агентігі С.Мәуленовтің өлеңдер жинағы
13. Ақ жол (газеті) Көптомдық. 2 том./ Құрастырған Х.Есенқарақызы. –Нұр-Сұлтан: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2020. 32-бет
14. Дәуітбай Г. «Eqemen Qazakstan» газеті 2020 жылғы № 249 саны «Ақтауда ауа неден бүлінді?»
15. Ақ жол (газеті) Көптомдық. 2 том. / Құрастырған Х.Есенқарақызы. –Нұр-Сұлтан: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2020. 51-бет
16. Отар А. www.egemen.kz 2021 жыл 13 маусым «Қуаңшылық әлемді алаңдатуда»
17. Ақ жол (газеті) Көптомдық. 2 том./ Құрастырған Х.Есенқарақызы. –Нұр-Сұлтан: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2020. 231-бет
18. Ақ жол (газеті) Көптомдық. 11 том./ Құрастырған Х.Есенқарақызы. –Нұр-Сұлтан: «Алашорда» қоғамдық қоры, 2020. 21-бет.

К.О. Сақ, З.Ж. Койгельдиева

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Экологическая культура как фактор формирования национального сознания

Аннотация. Усилия человека по выживанию были напрямую связаны с окружающей средой. В статье затрагивается проблема окружающей среды, которая волнует мир. Краткий обзор влияния эколо-

гии на судьбу человека и его публикации в печати. Поднятые на страницах издания вопросы общей экологии сгруппированы и систематизированы, сопоставлены с современной прессой.

В результате будет рассмотрено влияние пресс-материалов на улучшение состояния окружающей среды. Комплексное изучение общих экологических проблем, поднимаемых периодической печатью начала XX века и современной прессой, и того, что эта тема до сих пор не утратила своей актуальности.

Ключевые слова: пресса, Алаш, экология, цивилизация, культура, нация, национальное самосознание.

K.O. Sak, Z.Zh. Koigeldieva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Ecological culture as a factor in the formation of national consciousness

Annotation. Man's attempts to survive were directly related to the environment. The article touches upon the problem of the environment, which worries the world. A brief review of the influence of ecology on the man's destiny and its publications in the press is made. The issues of common ecology raised on the pages of the publication are grouped and systematized, compared with the modern press.

As a result, the impact of press materials on improving the state of the environment is considered. A comprehensive study of general environmental problems raised by the periodical press of the early twentieth century and the modern press, and the fact of the relevant topicality are studied.

Key words: Press, Alash, ecology, civilization, culture, nation, national identity.

References

1. Memleket basshysy Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек
2. N.Ə. Nazarbaevтың 2030 жылға дежинги стратегиялық даму бардарламасы
3. Tazharranova G. (Қазақстан, Қызылорда) Ekologiyalyқ bilim men tərbiе berudiң teoriyalyқ-pedagogikalyқ negizderi.//Konferencii. Naukovi konferencii conferences.neasmo.org.ua //
4. Uikipediya (ashyқ enciklopediya) 17.09.2021. uakyty 8.07
5. Karimova B.ZH. Ақпараттық кеңістіктегі экологиялық мәдениет қалыптастыру зholdary: sheteldik təzhiribe zhəne ылттық ылgi. Filosofiya doktory (PhD) dərezhesin alu үshin dajyndalran dissertaciya 2019
6. Abaj «Sen de bir kirpish dүniege» Almaty «Atamұra» 2020 9-bet
7. Ақ zhol (gazeti) Көptomдық. 2 tom./ Құrastyрған H.Esenқарақузы. –Nұr-Sұлтан: «Alashorda» қоғамдық қору, 2020. 16-bet
8. Uikipediya (ashyқ enciklopediya) 18.09.2021 uakyty 13.05
9. Ajtbaeva A. «1 sekseuil 4 tonna қымды ұstajdy» Otyrar sajty 03.06.2021. kirgen uakyty 22.09.2021. uakyty 8.47
10. Tileuқabyл N.«Қазақ әdebieti» gazeti 2021 жылғы №36 sany «Ылттық kod nemese dil dardarysy»
11. inform.kz <https://www.inform.kz/kz/21-nauryz-kazakparat-kuntizbesi-atauly-kunder-okigalar-esimler>
12. «www.bilim-all.kz_Bilim all» - ақпараттық agentigi S.Mәulenovtiң өлеңder zhinary
13. Ақ zhol (gazeti) Көptomдық. 2 tom./ Құrastyрған H.Esenқарақузы. –Nұr-Sұлтан: «Alashorda» қоғамдық қору, 2020. 32-bet
14. Dәuitbaj G. «Eqemen Qazakstan» gazeti 2020 жылғы № 249 sany «Ақтауда aua neden bylindi?»
15. Ақ zhol (gazeti) Көptomдық. 2 tom. / Құrastyрған H.Esenқарақузы. –Nұr-Sұлтан: «Alashorda» қоғамдық қору, 2020. 51- bet
16. Otar A. www.egemen.kz 2021 жыл 13 mausym «Қуаңшылық әлемdi алаңdatuda»
17. Ақ zhol (gazeti) Көptomдық. 2 tom./ Құrastyрған H.Esenқарақузы. –Nұr-Sұлтан: «Alashorda» қоғамдық қору, 2020. 231-bet
18. Ақ zhol (gazeti) Көptomдық. 11 tom./ Құrastyрған H.Esenқарақузы. –Nұr-Sұлтан: «Alashorda» қоғамдық қору, 2020. 21-bet.

Авторлар туралы мәліметтер

Сақ Қайрат Өмірбайұлы – филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Журналистика және саясаттану факультетінің деканы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Койгельдиева Зауреш Жашаралиқызы – Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Sak Kairat Omirbayuly – Candidate of Philology, Dean of the Faculty of Journalism and Political Science, L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Koigeldieva Zauresh Zhasharalievna – 2nd year doctoral student of the Faculty of Journalism and political science, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.